

TAISIJA LAUKKONĖN

Kitakalbiai eilėraščių slenksčiai: Lenos Eltang literatūrinės strategijos link

Anotacija: Straipsnyje bandoma teoriškai ir praktiškai suderinti rašytojo kaip literatūros lauko agento strategijos analizę ir dėmesį jo tekstų poetikai. Abi perspektyvos – sociologinė ir filologinė – jungiamos pasitelkiant Gerard'o Genette'o pasiūlytą parateksto (teksto slenksčio) sampratą. Teorinėms prielaidoms aptarti skirta įvadinė straipsnio dalis, o praktinėje dalyje analizuojami Lietuvoje gyvenančios rusų rašytojos Lenos Eltang eilėraščių paratekstai. Ypatingas dėmesys tenka kitakalbiams pavadinimams, kurių Eltang kūryboje nepaprastai daug; jie laikomi svarbiu rašytojos poetikos ir literatūrinės strategijos, besiskleidžiančios tarpkultūrinėje erdvėje, bruožu. Prieinama prie išvados, kad kitakalbiai intarpai Eltang poezijoje kuria pakankamai griežtą kalbų hierarchiją bei jų atliekamų funkcijų sistemą: visa tai tampa pagrindu kalbėti apie santykį tarp manifestuojamos vietos tradicijoje ir pozicijos šiuolaikiniame literatūros lauke.

Raktažodžiai: literatūros sociologija, sociokritika, literatūrinė strategija, paratekstai, tarpkultūrinė erdvė, Lena Eltang.

Literatūros sociologai retai imasi tirti poeziją, o kai imasi, kalba apie poezijos receptiją¹, vietą literatūros lauko struktūroje² arba poeto kultūrinės auros kūrimą³.

-
- 1 Pavyzdžiui, David Ian Hanauer, „What we know about reading poetry: Theoretical positions and empirical research“, in: *The Psychology and Sociology of Literature*, edited by Dick Schram and Gerard Steen, Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2001, p. 107–128.
  - 2 Pavyzdžiui, Alan Golding, *Outlaw to Classic: Canons in American Poetry*, University of Wisconsin Press, 1995 (šios knygos recenzija: Борис Дубин, „Пополнение поэтического пантеона“, *Новое литературное обозрение*, Nr. 21, 1996, p. 391–393); Dalia Satkauskytė, „The myth of the nation of poets and mass poetry in Lithuania“, *Sign Systems Studies*, 31.1, University of Tartu, 2003, p. 261–269.
  - 3 Pavyzdžiui, Marijus Šidlauskas, „Poetas ir jo aura. Kas gi sukūrė Radauską?“, in: Marijus Šidlauskas, *Orfėjas mokėjo lietuviškai*, Vilnius, 2006, p. 41–55.

Šios prieigos iš esmės aplenkia santykio tarp teksto poetikos ir socialinės erdvės struktūrų problemą. Net ir sociokritika, kuri išeities tašku laiko tekstą, savo metodą išbando ir įtvirtina nagrinėdama romaną, ir tik palyginti neseniai dalis literatūrai ištikimų *sociokritinės perspektyvos*⁴ šalininkų – pavyzdžiui, Pierre’as Popovicius ir François Dumont’as⁵ – pradeda poezijos sociokritiką. Visgi šiems mokslininkams rūpi socialinės poezijos funkcijos, o ne konkrečių teksto ypatybių sąsajos su rašytojo elgesiu literatūros lauke. Straipsnyje pateikiama Lietuvoje gyvenančios rusų poetės ir prozininkės Lenos Eltang eilėraščių analizė, kurios tikslas – parodyti, kaip teksto poetikos ypatumai gali būti įjungti į autoriaus literatūrinės strategijos tyrimą.

Literatūrinės strategijos samprata sietina su Pierre’o Bourdieu „literatūros lauko“ koncepcija, kurią grindžia idėja apie „literatūros pasaulį“ kaip socialinės erdvės dalį. Tai reiškia, kad jis glaudžiai susijęs su kitomis šios erdvės dalimis ir yra persmelktas galios santykių, tačiau sykiu išlaiko dalinę autonomiją, specifinį interesą, kuria savas hierarchijas ir „žaidimo taisykles“⁶. Literatūros lauke kovojama dėl teisėto kultūrinės gamybos būdo monopolijos – taigi dėl teisės nustatyti lauko ribas. Ši kova reiškiasi kaip apibrėžimų konfliktas. Bet kurio literatūros lauko agento veikla visada palaiko tam tikrą literatūros apibrėžimą bei rašytojo (kritiko, redaktoriaus, leidėjo) viziją. Taikydamas Bourdieu koncepciją sovietiniam ir posovietiniam rusų literatūros laukui, Michailas Bergas pateikia tokį strategijos apibrėžimą: „Strategiją sudaro situacijos įvertinimas, jos struktūrinimas ir (sąmoningas ar nesąmoningas) kitų žingsnių eiliškumo pasirinkimas.“⁷ Kūrinio poetika šiame kontekste suvokiama kaip viena iš sudamųjų autorinės strategijos dalių.

4 Kaip teigiama CRIST manifeste (*Centre de recherche interuniversitaire en sociocritique des textes*, <http://www.site.sociocritique-crist.org/p/manifeste.html>; žiūrėta 2011 02 27), sociokritika nėra nei disciplina, nei teorija, nei tuo labiau sociologinis metodas – tai yra tam tikra perspektyva.

5 Pierre Popovic, *La Contradiction du poème. Poésie et discours social au Québec de 1948 à 1953*, Candiac: Les Éditions Balzac, coll. „L’Univers des discours“; 1992; François Dumont, *Usages de la poésie. Le discours des poètes québécois sur la fonction de la poésie*, Québec: Les Presses de l’Université Laval, coll. „Vie des lettres québécoises“; 1993; taip pat žr. Jacques’o Pelletier recenziją „La fonction sociale de la poésie“, *Voix et Images*, t. 19, Nr. 1(55), 1993, p. 188–197.

6 Pierre Bourdieu, *The Rules of Art: Genesis and Structure of the Literary Field*, translated by Susan Emanuel, Stanford university press, 1996.

7 Михаил Берг, *Литературократия. Проблема присвоения и перераспределения власти в литературе*, Москва: Новое литературное обозрение, 2000, p. 7.

Žodis *strategija* plačiai vartojamas įvairiuose diskursuose, tačiau visur išsaugo konotacijas, būdingas pirminei šio žodžio reikšmei: karvedžio menas pasiekti karinį tikslą. Be abejo, literatūrinė strategija skiriasi nuo karvedžio strategijos: dažniausiai rašytojas nėra sąmoningai užsibrėžęs tikslo, kurio nuosekliai ir atkakliai siektų. Tačiau kad ir kokia „betikslė“ būtų rašytojo veikla, literatūros laukas primeta jam savo žaidimo taisykles, suteikia šiai veiklai prasmę ir kryptį. Anot Bergo, rašytojo strategija yra orientuota į socialinių vertybių perdalijimą ir pasisavinimą, konkrečios praktikos legitimavimą, jos visuomeninio statuso didinimą⁸. Šitoks strategijos „tikslas“ suvokimas Bergo darbe yra operacionalus, nes skirtingų autorių strategijos ir lauko struktūra analizuojami istoriniu aspektu. Bet kai kalbama apie vieno autoriaus poetinę strategiją, atrodo prasminga kiek kitaip apibrėžti jos „tikslą“ – tai savęs kaip rašytojo sukūrimas. O judėjimas tikslo link – pasirinkimų eilė (kokio žanro ir stiliaus kūrinius spausdina, su kokiomis leidyklomis bendradarbiauja, kokią literatūrinę apsuptį renkasi ir pan.).

Rašytojo strategija gali būti reiškiamą skirtingais būdais – tekstiniais⁹ (kūriniais, manifestais, kritika, interviu) ir netekstiniais (poelgiais, gestais, drabužiais, bendravimo maniera). Įvairaus pobūdžio tekstai gali įvairiai manifestuoti literatūros apibrėžimą. Tiek poetiniais kūriniais, tiek kitokiais pasisakymais autorius gali atvirai deklaruoti ir reflektuoti savo poziciją lauke bei požiūrį į savo ir kitų kūrybą, tačiau grožinio teksto specifiką sudaro tai, kad net visaip išsisukinėdamas nuo tiesioginio formulavimo, kas yra poezija (literatūra), nepateikdamas jos formulės, jis vis tiek, tęsiant matematinę metaforą, pagal šią formulę atlieka skaičiavimus. Investuodamas į tam tikrą literatūros apibrėžimą, autorius jau kažkaip (nebūtinai sąmoningai) pozicionuoja save literatūros lauke: egzistuoja tradicija, lauko istorija, kurioje tam tikra poetika bei poetinė „poza“ siejamos su tam tikra pozicija.

Analizuojant Eltang poeziją remiamasi prielaida, kad ne visi teksto elementai bei sluoksniai vienodai reikšmingi autoriaus strategijos kontekste – ypatingas vaidmuo atitenka paratekstiniais. Paratekstais Gérard’as Genette’as pavadino tekstą lydinčius elementus, tokius kaip autoriaus vardas, pavadinimas, įvadas, iliustracijos, dedikacijos ir t. t. Dėl paratekštų tekstas tampa knyga, įgauna pavidalą, kurį pirmiausia pamato publika. Paratekstas, pasak Genette’o, yra veikiau *slenkstis* nei riba ar siena; tai neapibrėžta zona tarp vidaus ir išorės, heterogeniška

8 *Ibid.*, p. 7–9.

9 Straipsnyje teksta is vadinami tik žodiniai tekstai.

įvairių praktikų ir diskursų erdvė¹⁰. Vienas pagrindinių sociokritikos teoretikų Claude'as Duchet šią zoną irgi laikė itin reikšminga: „aplink tekstą – netvirta tarpinė zona, kurioje sprendžiamas jo likimas, nusakomos jo komunikacijos sąlygos ir kur susipina dviejų rūšių kodai: *socialinis kodas* reklamos pavidalu ir produktyviai reguliatyvūs paties teksto kodai.“¹¹

Poezijos rinkinyje vieni paratekstai svarbūs knygos mastu ir sietini su višais eilėraščiais (pavyzdžiui, autoriaus vardas) arba jų dalimi (pavyzdžiui, knygos dalių pavadinimai), kiti skirti atskiram eilėraščiui į rinkinio visumą įjungti (pavyzdžiui, eilėraščių pavadinimų rodyklė). Tačiau yra ir tokių, kurie tampa neatsiejama teksto dalimi – epigrafai, dedikacijos, sukūrimo data, vieta ir pan. Dauguma eilėraščių paratekštų fakultatyvūs, o jų žymėtas buvimas visada yra itin reikšmingas autoriaus literatūrinei strategijai.

Kitakalbiai eilėraščių slenkščiai

Pirmoji Eltang knyga *Eilės (Cmuxu)* išspausdinta Kaliningrade 2003 m.¹², tačiau šis rinkinys tik su išlygomis vadintinas poetiniu debiutu. Autorė jau buvo pelniusi pripažinimą internete, skelbusi publikacijų literatūrinėje periodikoje. Knygos pratarmėje Tomas Venclova rašo: „Lenos Eltang eilėraščiai [...] perteikia ypatingą pasimetimo, buvimo ant slenkščio jausmą, kai kalba yra bene vienintelė atrama.“ Nuo pirmųjų publikacijų Eltang pristatoma kaip tarpkultūrinėje erdvėje¹³ veikianti autorė – neatsitiktinai pirmąją *Eilių* pratarmę rašė Venclova, vienas pagrindinių šiuolaikinės lietuvių literatūros ir kultūros atstovų rusų (ir ne tik) literatūros lauke. Jo manymu, Eltang poezijoje poetinė Peterburgo tradicija „kiek nudažyta Vilniaus spalvomis“¹⁴.

10 Gérard Genette, *Paratexts: Thresholds of interpretation*, translated by Jane E. Lewin, Cambridge University Press, 2001, p. 1–15.

11 Клод Дюше, „К теории социокритики, или вариации вокруг одного зачина“, *Новое литературное обозрение*, № 13, 1995, p. 120–132.

12 Лена Элтанг, *Стихи*, Калининград: Янтарный сказ, 2003. Įžanginiai žodžiai: Tomas Venclova, Sveta Litvak; iliustracijos: Aleksandras ir Valerijus Traugotai.

13 Tarpkultūrinės erdvės samprata konceptualizuojama knygoje *Intercultural Spaces: Language, Culture, Identity*, edited by Aileen Pearson–Evans and Angela Leahy, New York: Peter Lang, 2007.

14 Nors antrosios rinkinio pratarmės autorė rusų rašytoja ir menininkė Sveta Litvak bemaž neturi ryšių su Lietuva, visgi jos pavardė šiame kontekste skamba simboliškai.

Eltang kaip „literatūrinio pasienio“ figūros poziciją fiksuoja dvi 2004 m. pasirodžiusios knygos. Pirmoji – Taline išleistas keturių poetų rinkinys *Kitos galimybės*¹⁵, kuriame Eltang „kaimynais“ tampa Aleksandras Kabanovas iš Kijevo, Michailas Gofaizenas iš Talino, Gennadijus Kanevskis iš Maskvos. Antroji – antologija *Išlaisvintas Ulisas: Šiuolaikinė rusų poezija už Rusijos ribų*¹⁶, kurioje Eltang vienintelė atstovauja Lietuvos rusų poezijai.

Greta eilėraščių Eltang rašo ir prozą, nuo 2004 m. spausdinamą Makso Frajaus¹⁷ antologijose. 2006-aisiais Sankt Peterburge pasirodė pirmasis jos romanas *Gervuogės metūgė (Побег куманику)*, patekęs į kelių prestižinių Rusijos premijų (*Nacionalinis bestseleris, Andrejaus Belo*) trumpuosius sąrašus. 2008 m. Maskvos leidykla publikavo antrąjį Eltang romaną *Akmeniniai klevai (Каменные клёны)* bei pataisytą ir papildytą pirmojo romano variantą. *Akmeniniai klevai* tapo pirmuoju premijos *NOS (Новая словесность)* laimėtoju.

Eltang poezija nesulaukė tokio didelio atgarsio kaip proza¹⁸. Tai gali būti aiškinama tiek pačių žanrų hierarchija šiuolaikiniame literatūros lauke, tiek poetinė autorės strategija. Nominacijų paskatinti gausūs atsiliepimai apie Eltang romanus įtvirtino rašytoją kaip tarpkultūrinės erdvės veikėją:

15 Лена Элтанг, Александр Кabanов, Геннадий Каневский, Михаил Гофайзен, *Другие возможности*, Таллинн: Agia Triada, 2004.

16 *Освобожденный Улисс. Современная русская поэзия за пределами России*, Москва: Новое литературное обозрение, 2004.

17 Макс Фрай – virtuali literatūrinė asmenybė. Vardas, sukurtas pagal analogiją su „alcohol frei“ („frei“ vok. – laisvas), reiškia „be Makso“. Šiuo vardu buvo pasirašinėjamos recenzijos, apžvalgos ir literatūriniai kūriniai, greitai tapę bestseleriais. Garsiausi iš jų yra tie, kuriuose veikia autoriaus *alter ego* seras Maksas. Tikroji kūrinii autorė – menininkė ir rašytoja Svetlana Martynčik (kai kurių knygų bendraautorius yra Igoris Stiopinas). Dalyvaudamas leidybos projekte *Fram* su Sankt Peterburgo leidykla „Amfora“, Maksas Frajus tapo savotišku literatūrinii prekiniu ženklu. Nuo 2004 m. Svetlana Martynčik gyvena Vilniuje. Makso Frajaus knygų yra išversta į lietuvių kalbą.

18 Be pratarinių, dar galima paminėti tik keletą recenzijų bei interpretacijų: Валерия Пустовая, „Двойник на картоне“ (Лена Элтанг, *Стихи*), *Знамя*, 2004, Nr. 3, <http://magazines.russ.ru/znania/2004/3/ru15.html> (žiūrėta 2011 02 28); Андрей Коровин, [Лена Элтанг, *о чем пуроватъ*], *Дети Па*, 2008, Nr. 4(42), <http://magazines.russ.ru/ra/2008/4/ko32.html> (žiūrėta 2011 02 28); Евгений Никитин, „Пространство условности. О Лене Элтанг и Михаиле Квадрагове“, *Сетевая словесность*, http://сетература.рф/nikitin_e/prostranstvo.html (žiūrėta 2011 02 28); Veraleek, „Как нужно писать стихи (разбор ст-ия Л. Элтанг)“ [2009 10 26], <http://veraalek.livejournal.com/88193.html> (žiūrėta 2011 02 28); Taisija Laukkonen, „Lenos Eltang eilėraščių ‚Vasarotoja‘ semiotinė analizė“, *Literatūra*, Nr. 51(2), 2009, p. 107–113.

Eltang prozos pobūdis atspindi jos biografijos parabolę: rusakalbis rašytojas, gyvenantis mieste, kadaise buvusiame vakariniu sovietų imperijos pakraščiu, o dabar esančiame rytiniu Europos sąjungos pakraščiu, ko gera, ir turi rašyti kaip oras lengva, pusiau permatoma kalba, beveik netekusi savotiškos kalbinės „mėsos“, distiliuota kalba, kurioje atrodo neįmanomi keiksmažodžiai ir šnekta. Ir, ko gera, jo veikėjai ir turėtų gyventi tokioje istorinėje ir geografinėje erdvėje, kuri yra maksimaliai nutolusi tiek nuo Rusijos, tiek nuo dabartinės gyvenamosios vietos. Paprasčiausia būtų šią vietą įvardyti „niekur“ – juk ir pats rašytojas iš esmės gyvena tokia „niekur“.¹⁹

Nors Eltang kūrinii į lietuvių kalbą versta ir anksčiau (apsakymo „Nolio miesto pasakos“ vertimas išspausdintas *Literatūroje ir mene* 2004 m.²⁰; eilėraščių vertė Vladas Braziūnas, jie publikuoti Poetinio Druskininkų rudens almanache (2008)²¹ bei daugiakalbėje antologijoje *Magnus Ducatus Poesis* (2010)²²), susidomėjimas kūryba ir asmenybe išaugo jai sulaukus pripažinimo Rusijoje. Lietuvos periodikoje vis dažniau pasirodo pokalbių su Eltang bei jos darbus ir nuopelnus pristatančių straipsnių²³. 2011 m. pradžioje vyko keli dvikalbiai renginiai, skirti su rašytoja ir jos kūryba supažindinti Vilniaus publiką: sausio 24 dieną Rašytojų klube surengtas Eltang kūrybos vakaras (dalyvavo aktorė Jolanta Dapkūnaitė, poetas ir vertėjas Vladas Braziūnas, muzikantas Petras Vyšniauskas), vasario 10 d. klube „Jazz Kablys“ – Vyšniausko organizuotas vakaras su rašytojais Eltang ir Braziūnu.

19 Андрей Урицкий, „Переводные картинки, или борьба с небытием“, *Новое литературное обозрение*, Nr. 104, 2010, <http://www.nlobooks.ru/rus/magazines/nlo/196/1953/1979/> (žiūrėta 2011 02 28).

20 Lena Eltang, „Nolio miesto pasakos“ (vertė *jonka*), *Literatūra ir menas*, 2004 07 09.

21 *Poetinis Druskininkų ruduo 2008*, sudarytojas ir redaktorius Kornelijus Platelis, Vilnius: VO „Poetinis Druskininkų ruduo“, 2008.

22 *Magnus Ducatus Poesis: ribų įveika* = robežu pārvārēšana = пераадоленне межаў = pokonywanie granic = подолання меж = преодоление рубежей = surmounting boundaries: 2008–2009, sudarė ir parengė Vladas Braziūnas, Vilnius: VĮ „Vilnius“, 2010.

23 „Troliai, Dante, internetas. Pažintis su poete Lena Eltang“, kalbėjosi Pavel Lavrinec, *7 meno dienos*, 2004 01 16, http://www.culture.lt/7md/?kas=straipsnis&leid_id=597&st_id=2830 (žiūrėta 2011 02 11); Lilija Duoblienė, „Pabėgimas pagal Leną Eltang“, *Šiaurės Atėnai*, 2007 06 02; Vladas Braziūnas, „Atrasti Leną Eltang“, *Literatūra ir menas*, 2010 02 12; Emeritus, „Vilnietė – Rusijos literatūros žvaigždė“, *Delfi tinklaraštis*, 2010 08 16, <http://blog.delfi.lt/emeritus/7688/> (žiūrėta 2011 02 28); Virginija Majorovienė, „Kodėl Lietuvoje gyvena garsiausia rusų rašytoja?“, http://www.moteris.lt/lt/naujienos/veidai/is_arciau/kodel_lietuvoje_gyvena_garsiausia_rusu_rasytoja/ (žiūrėta 2011 02 28); „Reti susitikimai: paslaptis, vardu Lena Eltang“, *Verslo žinios*, 2011 01 21.

Eltang kūryba yra akivaizdus literatūrinio polilingvizmo atvejis. Jos poezijoje gausu kitakalbės inkrustacijos ne tik teksto, bet ir paratekstų lygmenyje. Eilėraščiams suteikiamos antraštės prancūzų, italų, ispanų, anglų, lotynų kalbomis. Anot Sergejaus Nikolajevo, literatūrinis polilingvizmas beveik visada gali būti vadinamas bilingvizmu, nes dažniausiai kitų kalbų hierarchijoje dominuoja viena kalba. Eltang atveju – prancūzų: tai matyti iš žemiau pateikiamos kitakalbių pavadinimų, išrinktų iš įvairių publikacijų, lentelės²⁴:

prancūzų (40)	se contredire, coupe de foudre, billet-doux, choisie, petites misères, correspondance suivie, la chanson grise, tranquille, angoisse, que faire?, a livre ouvert, hiver, faute de mieux, depause, cavamadame, dedoublement, enfin, la dentellière pour bahit, cafe paradeisios, la perche, le frelon pour joan, tout court, quartiers d’hiver, mise au point, flûte à bec, orage, coupe de foudre, hipocrisie, par hasard, la chansonnette simple, la communication, chez lui, fatigue, mensonge vital, la chanson grise, du dernier ridicule, tableaux vivants, cinema, si je les quitte toutes, la vie priveé, humilité
italų (11)	si non e vero, in modo dubbio, tutti i versi sono faisi, ritardando, d’addio, ladri di biciclette, cigno, chinotto, il disio, abitato, all’alba, utopico
anglų (7)	Central Park, fascia (fancy free), getting flu, pepper’s lonely days [variantas: pepper’s lonely hearts], check me out, indian summer, пушкин trip
ispanų (5)	ventisquero, sombra, as muy dificil, el cuento eléctrico, teléfono sin hilos
lotynų (3)	historia arkana, usque ad finem, in absentia

Prancūzų kalba gali būti vadinama „antrąja“ Eltang tekstų kalbų hierarchijoje ne tik todėl, kad ja pavadinta daugiausia eilėraščių, bet ir todėl, kad knygų skyriams bei eilėraščių publikacijoms internete kartais suteikiamos kitakalbės antraštės būna tik prancūziškos. Pavyzdžiui, pirmąjį rinkinį *Eilės* sudaro trys skyriai, iš kurių du turi prancūziškus pavadinimus: „Se contredire“ (prieštarauti sau), „Correspondance suivie“ (nuolatinis susirašinėjimas).

24 Pavadinimai pateikiami tokia forma, kokia yra Eltang publikacijose.

Apžvelgdamas kitakalbių pavadinimų rusų poezijoje istoriją, Nikolajevas pastebi, kad XVIII a. poetai, siejami su poetinės rusų tradicijos ištakomis, retai vartojo kitakalbius pavadinimus (nors ir orientavosi į Vakarų Europos ir antikinės poezijos pavyzdžius bei dažniausiai gerai mokėjo graikų, lotynų, prancūzų kalbas), tačiau mėgo kitakalbius epigrafus – ypač lotynų ir prancūzų. Nikolajevas daro išvadą, kad rusų poetai iki Aleksandro Puškino netoleravo „kalbų maišaties“ pagrindinėje, autorinėje teksto dalyje, tuo tarpu epigrafas buvo suvokiamas kaip pavyzdys, orientyras – bet toli gražu ne integralus kūrinio komponentas²⁵. Kitakalbiai pavadinimai XIX a. pabaigoje tampa madingi tarp simbolistų, Nikolajevas tai sieja su ypatingu dėmesiu formaliajai eilėraščio pusei (tiek garsiniam, tiek grafiniam jų pavidalui). Tokių pavadinimų rasime daugelio autorių, priskiriamų rusų sidabro amžiui, poezijoje (Konstantino Balmonto, Igorio Severianino, Osipo Mandelštamo ir kt.). Nikolajevas išryškina tokius dalykus: kitakalbių pavadinimų mažiau tų autorių kūryboje, kurie pabrėžtinai orientuojasi į rusų kultūrą, tautosaką (Sergejus Jeseninas, Nikolajus Kliujevas); jų dažnai pasitaiko autorių emigrantų kūryboje (Vladimiro Nabokovo, Josifo Brodskio), tačiau tai yra ne dėsnis, o tik tam tikra tendencija. Kartais vienetinius kitakalbius pavadinimus aptinkame ten, kur galėtume tikėtis jų rasti daugiau, pavyzdžiui, Nikolajaus Gumiliovo kūryboje.

Dėl akivaizdžių priešasčių kitakalbiai pavadinimai nebuvo labai populiarūs tarp sovietinių poetų. Šiuolaikinė poezija daug eksperimentuoja įvairiausiomis kryptimis, taip pat ir su kalba, tačiau net ir jos fone kitakalbių pavadinimų Eltang poezijoje gausa yra ypatingas atvejis (jei ne kokybiškai, tai kiekybiškai).

Pagrindinė eilėraščio pavadinimo funkcija – pakreipti skaitymą tam tikra linkme, todėl dažnai jame įvardijamas žanras, tema ar „poetinė situacija“. Svarbu, kad rusų ir nerusų kalbomis Eltang poezijoje įvardijamos skirtingos situacijos. Rusiški pavadinimai emociškai nuspalvinti labai silpnai. Dažniausiai tai daiktavardžiai arba bevardės giminės būdvardžiai, kurie žymi vietą, žanrą, kokią nors eilėraščio sukūrimo aplinkybę arba paties eilėraščio ypatybę (pavyzdžiui: „ветренное“, „станционное“, „ответное“).

Prancūziški pavadinimai kuria kiek kitokią atmosferą: „nuovargis“, „gyvenimui svarbi išmonė“, „neblaivioji dainelė“, „smulkūs nemalonumai“, „žaibę taurė“

25 Сергей Николаев, *Феноменология билингвизма в творчестве русских поэтов* (диссертация), Ростов-на-Дону, 2006, <http://31f.ru/dissertation/57-dissertaciya-fenomenologiya-bilingvizma-v-tvorchestve.html> (žiūrėta 2011 02 19); skyrius 3.3.: „Корреляция смысла и функций иноязычного заглавия в русской поэзии XVIII, XIX и XX вв.“

(posakis, kuris reiškia netikėtą įsimylėjimą), „meilės raštelis“, „išrinktasis“, „visiškai juokinga“, „nuolatinis susirašinėjimas“, „noras“, „gyvieji paveikslai“. Galima teigti, jog pirmajame eilėraščių rinkinyje kita kalba (prancūzų) daugiausia funkcionuoja kaip jausmų kalba ir privataus gyvenimo ženklas, o tokiu būdu – kaip nuoroda į XIX a. „aristokratiškos“ rusų literatūros tradiciją.

Eltang eilėraščių pavadinimai neišplėtoti, taupūs, linkę žymėti vieną prasminį vienetą. Retais atvejais jie susideda iš kelių žodžių ir, jei tie žodžiai nesudaro idiomos, dažniausiai kuria savarankišką „poetinį“ tekstą – per kalbinį žaisimą, aliteracijas, metaforas. Pavyzdžiui, „энтомология местоимений“ (įvardžių entomologija): šiuos žodžius jungia ne ti(e)k prasmė, kiek garsų struktūra, ritmas (beveik metras). Kitas pavyzdys: „fascia (fancy-free)“ – žodis *fascia* anglų kalboje turi keletą reikšmių – ko gera, turėtume jį versti kaip „iškabą“; antroji dalis *fancy-free* reiškia „laisvas nuo išmonės“, galbūt „neišradingas“. Perskaičius eilėraščių, kuriame kelis minima Kalėdų eglutė, pavadinime galima įskaityti ir paslėptą prasmę „fancy-tree“ – kalėdinis medelis. Čia taip pat yra papildomas garsinis efektas – visi žodžiai prasideda raide *f*.

Šie pavyzdžiai teikia papildomų argumentų teiginiui, kad Eltang poezijoje pavadinimas suvokiamas kaip savarankiškas poetinis vienetas. Net ir cituodami „populiarius“ tekstus, Eltang pavadinimai nebūna banalūs, todėl galima sakyti, kad jiems keliama originalumo užduotis: pavyzdžiui, kas pasikeičia, kai vietoj „зима“ eilėraštis pavadinamas „hiver“ (ta pati „žiema“, tik prancūziškai)? Pirmuoju atveju eilėraštis atsistoja į begalinę rusų eilėraščių tuo pačiu pavadinimu (ar ta tema) gretą. Prancūziškas pavadinimas leidžia nurodyti reikiamą dominantę, bet sykiu „apvalo“ skaitytojo suvokimą, paruošia jį naujiems įspūdžiams. Galima pateikti dar vieną tokio nuo nebūtinų aliuzijų „apvalančio“ pavadinimo pavyzdį: „que faire?“ (ką daryti?) rusų kalba toks pavadinimas („что делать?“) verčia prisiminti Nikolajaus Černyševskio romaną bei tai, kad aliuziją į jį nuvalkiojo žurnalistinis diskursas.

Kai kurie kitakalbiai pavadinimai Eltang poezijoje migruoja: pavyzdžiui, vienoje publikacijoje „tranquille“ (pranc. *tylus, ramus*) pavadinamas eilėraštis „ты нынче прилюдно ль, келейно ль“, o kitoje – eilėraštis „в кармане старого пальто“. Tokie pavadinimai labiau susiję ne su konkrečiu tekstu, bet su tam tikra autoriaus nuotaika. Šiai praktikai turi įtakos interneto tinklaraščio patirtis, kuri Eltang labai svarbi – pirmasis jos romanas gimė iš tinklaraštinių išgalvoto personažo užrašų (žr. http://users.livejournal.com/_moses/), be to, autorė rašo

ir asmeninį tinklaraštį, kuriame atskiri užrašai (nesvarbu, ar jų turinį sudaro skelbimai, eseistinio pobūdžio tekstai, buitinės replikos ar eilėraščiai) dažnai turi kitakalbius pavadinimus.

Esama nuomonės, kad pagrindinė kitakalbių fragmentų pavadinime funkcija yra intertekstinė nuoroda²⁶. Eltang poezijoje kitakalbiai pavadinimai retai nurodo į konkretų tekstą. Kai nurodo, lieka neaišku, ar būtina prisitraukti šį tekstą, ar užtenka žodyno. Pavyzdžiui, pavadinimas „pepper’s lonely hearts“ (variantas: „pepper’s lonely days“) nurodo į kultinį grupės „The Beatles“ albumą *Sgt. Pepper’s Lonely Hearts Club Band* (1967), o gal ir į to paties pavadinimo filmą (1978). Seržantas Pepperis primena personažą, kurio vardą visi žino, bet kuris nėra siejamas su konkrečiu „objektu“. Taigi kiekvienas užpildo šią formą savo nuožiūra – štai 2004 m. pasirodžiusiame filme *Seržantas Pepperis* šis vardas atitenka šuniui. Už Seržanto Pepperio vardo slypinčios prasmės paieškos kituose tekstuose leidžia suprasti, kad Pepperio vardas ir yra pats Pepperis, o jo fikcinę prigimtį išryškina paskutinės Eltang eilėraščio eilutės: „убит сержант по кличке пеппер / но жив по правилам игры“ (nužudytas seržantas, pravardžiuojamas peperiu / bet tebegyvas pagal žaidimo taisykles). Taigi iš esmės viskas, ką skaitytojas turi žinoti apie Pepperį, kad suprastų tekstą, yra pačiame tekste – tačiau tai suprasti galima tik apėjus „intertekstualumo ratą“.

Kitas intertekstinio pavadinimo pavyzdys – eilėraštis „Historia arkana“ (Slaptoji istorija). Taip pavadintas Bizantijos istoriko Prokopijaus Cezariečio veikalas, tačiau eilėraščiui svarbus ne pats veikalas, o jo pavadinimas: kalbama apie vaiko užkastus „turtus“. Šis masto neatitikimas (nuoroda į klasikinį veikalą ir didžiąją istoriją, už kurios slepiasi pabrėžtinai asmeninė vaikystės istorija) kuria ironijos efektą.

Dar viena pavadinimą cituojanti kitakalbė antraštė – „ladri di biciclette“ (*Dviračių vagys* (1948) – garsus italų režisieriaus Vittorio De Sica filmas). Eilėraštį su antrašte sieja „veiksmo vieta“ – Roma bei pavogto dviračio motyvas. Vėlgį, kreipimasis į intertekstą parodo, kad ir be šios nuorodos įmanoma suprasti eilėraštį bei paaiškinti jo ryšį su pavadinimu (pačiame tekste pakanka ženklų, leidžiančių suprasti, kad kalbama apie Romą – minimas Palatino kalnas, architekto Giovanni Lorenzo Bernini vardas). Pavogto dviračio motyvas neturi

26 О. В. Тищенко, Н. А. Фатеева, „Иноязычные элементы в составе заголовочного комплекса и способы их взаимодействия с текстом (на материале русской поэзии XX века)“, *Российский государственный гуманитарный университет*, <http://science.rggu.ru/article.html?id=51179> (žiūrėta 2011 02 19).

sąsajų su filmo siužetu ar veikėjais, tad svarbesnė yra ne nuoroda, o tiesioginė pavadinimo žodžių reikšmė.

Kitoks citatinio pobūdžio pavadinimas „si non e vero“ – italų posakio „Se non è vero, è ben trovato“ (net jei tai netiesa, tai gerai sugalvota) fragmentas. Šis pavadinimas pagal atliekamą funkciją artėja prie epigrafo, nes ne tiek „įvardija situaciją“, kiek komentuoja eilėraščių: pasiūlo žiūrėti į jį kaip į gerai sukonstruotą ir sau pakankamą melą.

Taigi Eltang pavadinimai, kuriuos galima laikyti intertekstiniais, dažniausiai cituoja įvairių meno rūšių ir žanrų klasikinių ar kultūrinių kūrinių pavadinimus bei gerai žinomus posakius.

Siekiant geriau suvokti kitakalbių pavadinimų funkcionavimo sąlygas bei jų specifiką, vertėtų pasižiūrėti, kaip kitakalbiai intarpai veikia pačiuose tekstuose.

Netransliteruotų kitakalbių intarpų, palyginti su transliteruotais, Eltang tekstuose nedaug. Pirmajame rinkinyje: *code de femme* (p. 108); *Rach – man – in – off* (p. 136); rinkinyje *Kitos galimybės: mon Dieu, Gainsbourg* (p. 18), *summer* (p. 23), *do not bother do not ask* (p. 25), *Arial Black* (p. 36), *la vie privée* (p. 43); rinkinyje *ką švęsti: check me out* (p. 5), *east, west* (p. 7), *attach* (p. 10), *capitano, sole sole*, (p. 11), *glue, vata* (p. 14). Įdomu, jog vyrauja anglų kalbos žodžiai – paprasti ir daugumai neanglakalbių žmonių pažįstami (kompiuterinė leksika: *Arial Black*, *attach* bei žodžiai ir frazės iš „turisto žodyno“: *east, west, summer, check me out* ir pan.).

Tradiciškai kitakalbiai intarpai poezijoje funkcionuoja kaip kitos kultūros ženklai (siekiant perteikti „vietinį koloritą“) arba kuriant komišką efektą (vadinamosios „makaroninės“ eilės). Bene vienintelis „makaroninis“ Eltang eilėraštis yra „неаполитанская песенка“ (neapolietiška dainelė), tačiau panašią paskirtį kitakalbiai intarpai turi ir kituose eilėraščiuose (pavyzdžiui, eilėraštis „павломахия“). Kitos kultūros ženklų funkcijas atliekančių pavyzdžių rasti irgi nesunku (pavyzdžiui, eilėraščiai „faute de mieux“, „ventisquero“, „венеция“), bet svarbiausia, kad tomis tradicinėmis funkcijomis tekstai neapsiriboja.

Viena iš retesnių funkcijų, kurias gali atlikti kitakalbis intarpas, yra kalbinis žaismas: pavyzdžiui, eilutė „поэзия должна быть glue поэзия должна быть vata“ iš eilėraščio „пушкин trip“ („kelionė puškiniu“ arba „puškino kelionė“). Čia permąstomas žymus Puškino posakis „поэзия должна быть глуповата“ (poezija turėtų būti kvailoka), teigiama, kad poezija turėtų būti „klijai“ (angl. *glue* skamba panašiai į rus. *глы*) ir „vata“; toliau ši metafora plėtojama (bet lieka

neaišku – ar poezija turėtų dar būti ir *Poe?*). Kitas pavyzdys: *Rach-man-in-off* (eilėraštis „виолончели яблочный бочок“) – pavardės užrašymas anglų kalba leidžia padalyti žodį į atskirus prasmingus žodžius ir atveria erdvę interpretacijoms. Šią funkciją kitakalbiai žodžiai atlieka retai. Atrodo, kad dažniau jie pasirodo tuomet, kai transliteruotas užrašymas veda prie nepageidaujamos homonimijos, pavyzdžiui: *code de femme*, *check me out*, *sole sole*. Ypač kai kitakalbį fragmentą sudaro keli žodžiai, jų užrašymas originalo kalba „laiko“ juos kartu, skatina suvokti kaip prasminį vienetą.

Pirmoji Eltang eilėraščių kalba yra, be abejo, rusų, antroji – prancūzų, o trečioji veikiausiai anglų – ji dominuoja tarp kitakalbių intarpų tekstuose ir per kalbinius žaidimus itin glaudžiai suauga su pagrindine kalba. Taip svarstant būtina atkreipti dėmesį į tai, kad nors Eltang pozicija literatūros lauke siejama su konkrečiu rusų ir lietuvių kultūros paribiu, eilėraščiuose nėra fragmentų lietuvių kalba (nors yra lietuviškų realijų, o ir pati lyrinė herojė kartais lyg koketuodama pasivadina „litvinka“), o „vilnietiškam koloritui“ būdingi lenkų ir žydų kalbų intarpai aptinkami tik teksto, bet ne paratekstų, lygmenyje.

Esminis skirtumas tarp kitakalbių intarpų tekstuose ir pavadinimuose tas, jog pačiame tekste toks žodis yra dar ryškesnis svetimkūnis (nes apsuptas kitos kalbos) – neatsitiktinai kitos kalbos žodžiai tekstuose dažnai transliteruojami (tai neleidžia sužlugti metrui ir ritmui), o jų pateikimas lotyniškais rašmenimis visada turi konkrečių priežasčių (pavyzdžiui, taip išvengiama nepageidaujamos homonimijos). Kitaip yra su kitakalbiais paratekštais: jų fakultatyvumas (kitakalbiai pavadinimai, kaip jau buvo minėta, dingsta iš vėlesnių publikacijų – o žodžio iš eilėraščio taip lengvai neišmes) numano, kad jie yra „visiška autoriaus savivalė“.

Aptarti kitakalbių pavadinimų atvejai, jų sistema ir funkcijos leidžia daryti išvadą, kad Eltang poezijoje vienas svarbiausių kitakalbio pavadinimo atliekamų vaidmenų – distancijos tarp autoriaus (kuris yra ir pavadinimo autorius – vadinasi, aprėpia eilėrašį kaip visumą ir diriguoja jo suvokimui) ir eilėraščio subjekto („gimstančio“ sulig pirmąja eilute ir „miršančio“ paskutinėje) išryškini-mas. Debiutiniame eilėraščių rinkinyje atotrūkis tarp autorės ir lyrinės herojės buvo žymimas ir kitokiomis paratekstinėmis priemonėmis. Rinkinį įrėmina du tekstai: knygą pradedantis eilėraštis, savotiška pratarmė („от автора: его души потемки“), ir eilėraštis, išspausdintas ketvirtajame viršelyje („легко отречься от долгов“). Abu jie reflektuoja kūrybos procesą.

* * *

от автора: его души потемки
 свет амальгама темпера картон
 и вот – двойник подрагивает ртом
 и как пеленки теребит тесемки
 холщевой папки с надписью эскиз
 он перерос рассеянность наброска
 и хочет вон и смотрит сверху вниз
 и строит мину хмурого подростка
 чем не смущает автора ничуть –
 вторую жизнь живя на даровщинку
 тот выпрямляет лишнюю морщинку
 по свежей краске пальцем как-нибудь

* * *

легко отречься от долгов
 снести в заклад кресты и шпагу
 шутя отведать багогов
 украв чернила и бумагу
 тянуть среди брусничных мхов
 житье кабальное без толку
 не зная собственных стихов
 как шелкопряд не знает шелка

* * *

nuo autoriaus: patamsyje jo sielos
 kartonas tempera amalgama
 ir va – dvynys jo virpanti burna
 ir vejami lyg vystyklai raišteliai
 drobinio aplanko su užrašu эскиз
 jis apmatą dar apgrabą praaugo
 ir drąsiai iš viršaus jau žvelgia jis
 nutaiso miną paauglišką niaukią
 bet nesutrikdo autoriaus visai –
 gyvendamas jau antrąkart už dyka
 išlygina atliekamą raukšlikę
 pirštu per šviežią dažą kad ir kaip²⁷

* * *

lengvai atsižegnot skolų
 kaip užstatą palikti kardą
 juokais pavogus rašalų
 ir popieriaus patirti vargo
 tarp spanguolinių samanų
 be ryšio tęsti būvį šitą
 nežinant net savų eilių –
 kaip šilkverpis nežino šilko²⁸

Pirmajame eilėraštyje autorius pasirodo kaip visagalis ir nepasiekiamas per savo antrininką, o antrajame – kaip nusimanantis apie savo „mirtį“, t. y. deklaruojantis, kad jam nebepriklauso galutinė kūrinio prasmė: jam priklauso kūrinys kaip procesas (šilkverpystė), bet ne kūrinys kaip rezultatas (šilkas). Ši kūrybos kaip šilkverpystės metafora yra viena kertinių Eltang poezijoje. „шелкопряды как мы“ (šilkverpiai kaip mes) – taip pavadinta viena eilėraščių publikacija periodikoje²⁹. Į pavadinimą iškeltas fragmentas iš eilėraščio „приходи я хочу

27 Šį eilėrašį vertė Vladas Braziūnas: Lena Eltang, „nuo autoriaus: patamsyje jo sielos“, in: *Poetinis Druskininkų ruduo*, 2008, p. 71.

28 Versta mano – T. L.

29 Лена Элтанг, „шелкопряды как мы“, *Знамя*, Nr. 12, 2006, <http://magazines.russ.ru/znamia/2006/12/el3.html> (žiūrėta 2011 02 19).

показать тебя кактусу“ (ateik, aš noriu tave parodyti kaktusui): „шелкопряды как мы золотые непарные / всё одно доплетают своё волокно“ (šilkverpiai kaip mes auksiniai neporiniai / vis vien pabaigia austi savo audinį). Gamtoje šilką verpia tik tam tikra šių vabzdžių rūšis, o neporiniais vadinama visai kita, kuri neverpia šilko ir net laikoma parazitais. Neporiniais šie vabzdžiai vadinami todėl, kad patinas ir patelė labai skirtingi, tačiau metafora, be abejo, neprivalo paisyti visų biologinių niuansų. Kūrėjas yra ne tik šilkverpis, bet ir neporinis; greičiausiai tai reikėtų suprasti tiesiogine prasme – negali turėti poros. Eilėraštyje „пушкин трип“ kūrėjo-šilkverpio metafora skleidžiasi kita linkme: „и то что держишь ты за нить о шелкопрядка бедолага / не удержат не удлинить а дальше чистая бумага“ (ir tai ką tu laikai siūlu o šilkverpe vargšele / neišlaikyti nepailginti o toliau švarus popierius).

Kartais poezijos paratekstų tyrinėtojai kalba ne apie pavadinimą, bet apie „pavadinimo kompleksą“, į kurį įeina epigrafi ir dedikacijos. Epigrafų Eltang poezijoje pasitaiko retai, o jų pasirodymas turi atsitiktinumo bruožų: vienas epigrafas aptinkamas pirmojoje knygoje (eilėraštis „сказочка“), dar keli – interneto publikacijose ir dingsta iš vėlesnių „popierinių“. Pirmajame rinkinyje yra kelios neekspliciuotos dedikacijos-adresavimai (B. K., C. Tasku, A. A., K., Йонасу, Н. Л., Пуме, Давиду Герингасу), tačiau jų visai nėra jungtiniame rinkinyje *Kitos galimybės*. Puškino fondo išleistoje knygoje tėra viena dedikacija pozicijos prasme (л.: eilėraštis „как ртуть по кухонному полу“) ir dar šešios pavadinimo vietoje: B.K., Хирургу Б., С. С., Томасу Венцлове, Л. С., ЮА. Šias dedikacijas pagal formaliuosius požymius galima skirti į dvi grupes: 1. pabrėžtinai asmeninės – tik vardas (pravardė) arba tik inicialai (inicialas); 2. viešos – vardas (arba jo raidė) ir pavardė. Antruoju atveju numanoma, kad pavardė skaitytojui pažįstama. Įdomu, jog visi „viešieji“ adresatai veikia tarptautinėje kultūros arenoje: Tomas Venclova, Sergejus Taskas (rusų rašytojas, į kurį pirmiausia apeliuojama kaip į vertėją iš anglų kalbos); Vokietijoje gyvenantis lietuvių violončelininkas ir dirigentas Dovydas Geringas.

Dauguma pirmojo rinkinio eilėraščių (35) pavadinimų neturi, 17 eilėraščių turi rusiškus pavadinimus, 15 – kitomis kalbomis. Jungtiniame rinkinyje *Kitos galimybės* Eltang rinktinė vadinasi (kaip ir viena iš knygos dalių) „Fauno eisena“, tačiau ji papildyta kitais eilėraščiais. Iš viso joje 20 eilėraščių be pavadinimo, 8 turi rusiškus pavadinimus ir 17 – kitomis kalbomis. Tuo tarpu 2008 m. Puškino fondo išleistame rinkinyje *ką švęsti* kitakalbius pavadinimus turi tik 6 eilėraščiai

(rusiškus – 11 eilėraščių; 20 eilėraščių yra be pavadinimų). Atrodytų, yra pagrindo kalbėti apie poetikos evoliuciją ir literatūrinės strategijos transformaciją. Tačiau, jei atkreipsime dėmesį ne tik į atskiromis knygomis išleistus rinkinius, bet ir į publikacijas periodikoje, pastebėsime, kad debiutinėje publikacijoje „storajame“ žurnale nėra nei vieno pavadinimo kita kalba³⁰, tuo tarpu tie patys eilėraščiai interneto publikacijose turi kitakalbes antraštes³¹. Vėliau tame pačiame „storajame“ žurnale spausdinamose rinktinėse kitakalbių pavadinimų tai labai daug, tai išvis nėra. Taigi negalima atmesti ir publikacijos konteksto bei kompozicinių sumetimų reikšmės eilėraščių renkantis paratekstinę taktiką.

Paratekstiniuose sprendimuose pastebima tokia tendencija: atsisakoma epigrafių, daugelio pavadinimų, dedikacijų kaip atskiro elemento (jie susilieja su pavadinimais). Tai itin įdomu lyginant Eltang poeziją su proza, kurioje nedidelius skyrius, dažniausiai imituojančius dienoraščio užrašus ar laiškus, nuolat lydi kitakalbiai pavadinimai (romanas *Gervuogės metūgė*, apsakymas „Vėlyvieji laisvalaikiai“³²) arba epigrafai (romanas *Akmeniniai klevai*, apsakymas „Kitokie būgnai“³³).

Išvados

Kitakalbis fragmentas yra tekstinė anomalija, kurios nepastebėti (kaip citatos su kabutėmis) skaitytojas negali. Iškeltas į pavadinimą, toks fragmentas tampa „dvi-
gubai žymėtu“, svarbiu poetikos ir autorinės strategijos bruožu, kuris skaitytojo atžvilgiu yra ne tik slenkstis, bet ir savotiškas išbandymas. Tokia paratekstinė taktika skatina samprotauti apie implikuotą skaitytoją poliglotą.

Sykiu matyti, jog kitakalbiai pavadinimai dingsta ir atsiranda priklausomai nuo publikavimo aplinkybių, tad žiūrint iš autoriaus pozicijos šis elementas nėra būtinas teksto suvokimui – tai pastebėjęs, skaitytojas gali ramiausiai peržengti

30 Idem, „Побег капитана“, *Знамя*, 2002, Nr. 11, <http://magazines.russ.ru/znamia/2002/11/eltang.html> (žiūrėta 2011 02 11).

31 Idem, „se contredire“, *Сетевая словесность*, <http://www.netslova.ru/eltang/stihi.html> (žiūrėta 2011 02 11).

32 Idem, „Поздние досуги“, *Октябрь*, 2010, Nr. 11, <http://magazines.russ.ru/october/2010/11/el7.html> (žiūrėta 2011 02 11).

33 Idem, „Другие барабаны“, *Сетевая словесность*, <http://www.netslova.ru/eltang/barabany.html> (žiūrėta 2011 02 11).

kitakalbį slenkstį ir atidėti jo vertimą ateičiai. Šis Eltang strategijos aspektas aiškėja ir iš jos interviu:

Aš gyvenu šioje kosmopolitinėje polifonijoje, tad kodėl turėčiau pati save nugenėti bijodama, kad skaitytojas manęs nesupras? Kitos kalbos žodis man dažniausiai yra postūmis, pageidaujamos asociacijų grandinės pradžia. Man paprasčiau pasakyti *in modo dubbio*, nei ieškoti rusiško atitikmens ir aiškinti skaitytojui, kad leidžiamės pragaro ratais. Skaitytojas gali neatpažinti nuorodos į Dante, tačiau nieko nepraras, jis paprasčiausiai pasuks kitu keliu.

[...]

Tai kaip spektaklyje: visą veiksma scenoje kabo šautuvas, bet iš teatro išeinantis žiūrovas neklausia savęs, kodėl jis ten kabojo. Pamanykit, neiššovė. Tačiau kitam žiūrovui šautuvas iššovė, jis atkreips dėmesį ir į tai, kas kabo scenoje. Kai tekstas įtraukia kaip verpetas, kai leki ta spirale nesuvokdamas, kaip ir kodėl tai įvyko, tai atrodo tarsi prestidžižitacija: iš dėžutės iššoko triušis, tu negali atplėšti nuo jo akių – o iš kur jis atsirado, kokie čia veidrodžiai ar virvutės, tau nesvarbu. Štai kokį įsivaizduoja idealų skaitytoją – visai ne tą, kuris įžvelgia nuorodą į Dante Alighieri.³⁴

Taigi skaitytojas poliglotas nėra vienintelis tokio pobūdžio teksto kuriamas skaitytojo tipas. Kitas – „ezoterinės“ poezijos koncepcijos šalininkas, kitaip tariant – tas, kuris *sutinka nesuprasti*, nes gali mėgautis ir nesuprasdamas arba turi filologo gyslelę ir yra pasiruošęs ieškoti raktų tekstui atrakinti.

Viso pavadinimo komplekso atsisakymas (ryškėja būtent ši tendencija) padaro tekstą prieinamesnį skaitytojui, tai savotiškos *visiems atviros durys*, o tai ypač kontrastuoja su kitakalbčio pavadinimo ar kitokio į save dėmesį atkreipiančio *slenksčio* „kvalifikaciniu išbandymu“: Šį pasikeitimą galima aiškinti tuo, kad tam tikrą poziciją literatūros lauke Eltang jau užėmė: autoriaus vardas žinomas ir pats akumuliuoja simbolinį kapitalą, todėl nebereikia papildomų paratekstinių efektų.

Eltang eilėraščių pavadinimuose jungiasi klasikinės rusų poezijos tradicija (turint omenyje visų pirma XIX amžių su jo rusų-prancūzų bilingvizmu bei į pasaulinę kultūrą atsigrėžusių rusų modernizmą) ir šiuolaikinis požiūris į paratekstą kaip į visavertę autoriaus individualumo raiškos areną. Kritikai, norėdami klasifikuoti Eltang fenomeną ir apibrėžti jo vietą literatūros lauke per santykį su

34 „Troliai, Dante, internetas. Pažintis su poete Lena Eltang“.

kitais literatūros reiškiniiais, dažnai teigia, kad Eltang proza įveikė postmodernizmą. Pati autorė pritaria tokiam požiūriui ir prisipažįsta, kad dar iki galo „neišrovė“ iš savęs „šios ligos“³⁵. Iš tiesų, kai kurie dalykai Eltang eilėraščius sieja su konceptualistine ir postkonceptualistine rusų poezija: stilistiškai skirtingų žodžių jungimas, įvairių kalbų nuotrupos, „autorius mirties“ idėjos pėdsakai (galime prisiminti, jog vienos iš knygos *Eilės* pratarčių autorė yra poetė konceptualistė Sveta Litvak). Tačiau Eltang visiškai svetima pagrindinė konceptualistų nuostata, apimanti visus poetinio teksto lygmenis bei pasireišianti knygos parateksuose³⁶, – abejonė originalios poetikos įmanomumu. Savo kalbiniuose ir kitokuose žaidimuose Eltang lieka modernistinės kūrybos koncepcijos rėmuose.

Tad nenuostabu, kad Eltang poezija ir proza sudaro tam tikrą kontinuumą (prozoje yra autocitātų iš poezijos, o poezijoje – aliuzijų į romanus) – tai yra skirtingos vienės literatūrinės strategijos apraiškos, o ne atskiros strategijos. Rašytojos proza daugelio atžvilgiu lieka poetinė – apie tai byloja išradingi ir poetiški romanų bei jų skyrių pavadinimai, taip pat ir pačios autorės vardas, jos daniška pavardė, turinti egzotikos atspalvį, bei „suredaguotas“ (regis, vadovaujantis poetine logika) vardas: *Lena* vietoje *Jelena* – tokiu būdu autoriaus vardas tampa „metrizuotas“.

Šiuo metu Lena Eltang yra pagrindinė Lietuvos rusakalbės literatūros atstovė rusų literatūros lauke, nors šis atstovavimas labiau primetamas nei pačios priiimtas. Pavyzdžiui, viename iš 2010 m. interviu paklausta, ar Vilniuje esama kokios nors „rusakalbės aplinkos“, „kitų rusakalbių rašytojų, literatų, redaktorių, žurnalistų“, ji atsako: „Manęs dažnai apie tai klausia, tačiau aš galiu Jums pasakyti tą patį, ką, deja, sakau, ir kitiems – kad rašytojų aš nemėgstu.“³⁷

Neatsitiktinai Eltang poezijoje nėra lietuviškų pavadinimų, nors pati autorė laisvai bendrauja lietuvių kalba. Greičiausiai taip yra dėl to, kad tokia poetinė

35 Дмитрий Волчек, „Гость радиожурнала ‚Поверх барьеров‘ – писатель Лена Элтанг“, *Радио Свобода*, <http://www.svobodanews.ru/content/Transcript/1509078.html> (žiūrėta 2011 02 28).

36 Pavyzdžiui, Ирина Саморукова, „Концептуалистская стратегия заглавия (на примере поэзии Светы Литвак)“, текст доклада на 12-й научной конференции „Феномен заглавия“: „Именование и переименование текста: мотивы, стратегии, динамика“ (РГГУ, 18–19 апреля 2008), *Новая литературная карта России*, http://www.litkarta.ru/dossier/strat-zagl/dossier_2174/ (žiūrėta 2011 02 28).

37 Анна Строгонова, „Фасетчатый взгляд Лены Элтанг“ [interviu], *Новая литературная карта России*, http://www.litkarta.ru/dossier/fasetchaty-vzgliad/dossier_1621/ (žiūrėta 2011 02 28).

dvikalbystė, skirtingai nuo rusų-prancūzų ar rusų-anglų, neturi precedento – numanoma, kad potencialus eilėraščių skaitytojas šios kalbos neatpažins. Tačiau literatūrinė Eltang strategija neprieštarauja savotiškai lietuviškai „literatūrinei registracijai“, nors rašytojos pozicija konstruojama ne tiek konkrečiame paribyje, kiek mažiau apibrėžtoje tarpkultūrinėje erdvėje. Erdvėje, kurioje, pasak Aileen Pearson-Evans ir Angela’os Leahy, nusilpsta konvencinių normų ir vertybių galiojimas, skirtingumas tampa norma, o mažumos ir autsaideriai – pagrindiniais veikėjais, nuginčijančiais *status quo* bei daugumos įsitikinimus³⁸. Šiuolaikiniame rusų literatūros žemėlapyje (www.litkarta.ru) nemaža autorių atstovauja Latvijos, Estijos, Suomijos rusakalbei literatūrai, o Lietuva kurį laiką atrodė kaip tam tikra „struktūrinė spraga“ – Lenos Eltang figūra šią spragą užpildė. Nauja literatūrinė laikysena (pirmiausia turint omenyje žanrinius sprendimus bei stiliaus ypatumus), kuri buvo atpažinta pasirodžius Eltang romanams, leido Eltang „vienu šuoliu“ atsidurti šiuolaikinių rusų prozininkų panteone (nominacijos *Nacionalinio bestselerio*, *Andrejaus Belo* premijoms). Atrodo dėsninga ir tai, kad Eltang proza, būdama labai svarbus, bet marginalus reiškiny, negavo šių premijų, turinčių savas tradicijas, bet tapo pirmąja ką tik įsteigtos premijos *NOS*, ieškojusios savojo veido, laureate.

---

38 *Intercultural Spaces*, p. xv–xvi.

Foreign Thresholds of Poems: Towards the Literary Strategy of Lena Eltang

Summary

The article presents a paratextual analysis of Lena Eltang's poetry and its interpretation in the light of her literary strategy. Lena Eltang is a contemporary Russian writer, living in Lithuania since 1991. Her first book *Verses* was published in 2003 in Kaliningrad. However, she is better known as a novelist. Her first novel *Blueberry Shoot* (2006) has been nominated for several prestigious Russian literary awards and her second novel *Stone Maples* (2008) won one of them. This article deals with two problems. The first is methodological: how to combine the investigation of the structure of a literary field with a close reading of the literary text, poetry in particular? It is suggested that the idea of the paratext can be helpful as the mediator between the critical method and the sociological perspective. The second problem concerns the chosen object and material of examination: the novels of Lena Eltang have been widely reviewed and discussed, while her poetry, highly valued in a small but competent circle of poetry readers, is still awaiting its interpreters. Numerous foreign titles in Eltang's poetry can be seen as a marked element in her paratextual tactics. It is an argument in favour of interpreting her literary strategy as aimed at taking place within intercultural literary space.

Key words: sociology of literature, sociocriticism, paratexts, literary strategy, intercultural space, Lena Eltang.
